

Wirdum, Wirdum, Wirdum en Wirdum

Jan Abrahamse

● Als een soort 'gidsfossielen' voor de Friese kultuur kunnen de nederzettingenamen in het kustgebied dienen, die een grote gelijkvormigheid vertonen. Het meest tot de verbeelding sprekend is misschien wel de plaatsnaam Wirdum. Deze opmerking uit het artikel van Hidde Feenstra elders in deze Noorderbreedte was aanleiding voor de redactie om in de drie Wirdums en in Wirdum een kijkje te nemen om overeenkomsten en verschillen in deze vier plaatsen te ontdekken. We lieten ons tijdens de tocht voorlichten door Otto Knottmerus, historisch socioloog die binnenkort promoveert op een proefschrift over sociale geschiedenis en cultuur van de poldergebieden langs de Nederlandse en Duitse waddekust.

Wirdum (Friesland)

Gelegen ten zuiden van Leeuwarden is dit dorp met zijn 1200 inwoners het grootste van de vier Wirdums en als forenzendorp van Leeuwarden groeit het nog steeds. Rond de terp is nog een prachtige radiaire verkaveling. Wirdum ligt op een kruispunt van waterwegen namelijk de Wirdumer vaart, de Nieuwe Vaart en de Tjaardervaart. Het dorp lag aan de rand van de Middelsee. Bij het dorp hoorde ook een handelsnederzetting: Wijtgaard, een katholieke enclave langs de weg van Leeuwarden naar Sneek. Rond 1880 schrijft J. Craandijk over de directe omgeving van het dorp: *'Eenige terpen, uit de vlakke velden oprijzend, herinneren aan den tijd, toen de bevolking er veiligheid zocht, als de Middelsee het land overstromde. De dagen komen, waarin ook deze overblijfsels uit den voortijd vergeefs gezocht zullen worden, want de boeren graven hen af, om vette klei over hun akkers en weilanden te verspreiden.'* Het Friese Wirdum is het enige dat in een puur veeteeltgebied ligt. De drie andere kennen tegen-

woordig meer akkerbouw, dan wel gemengd bedrijf. De grote kop-hals-romp boerderijen liggen verspreid in de wijde omgeving. De hoofdstraat, de Greate Buorren, die vanaf de kerk westwaarts loopt is een zeer brede voorname straat met aan weerskanten veel winkels en zelfs een hotel. In deze straat en ook elders in het dorp vindt men monumentale rentenierswoningen. De gele Friese baksteentjes vallen op. Het dorp heeft

nog steeds de allure van een groot dorp. In de 18e eeuw was Wirdum het rijkste dorp van Friesland. De Tegenwoordige Staat van Friesland uit 1786 noemt Wirdum *'het eerste en aanzienlykste dorp der geheele Grieterye, vyf kwartier gaans van Leeuwarden... Dit Dorp heeft de eerste stem in Leeuwarderadeel. Ook wordt 'er niet een gevonden, dat zo veel aan de Provinciale kas opbrengt, als zynde bezwaard met tweeduizend florenen.... Onder dit dorp lagen van ouds zeer veel Adelyke Staaten, als Unia, Kamstra, Jouwsma, Cammingha, Oenema en andere.'* Het slot van Unia uit de 15e eeuw dat het meest vooraanstaand was, is vervangen door een 'fraai nieuw huis', waar de hereboer Eelko Offringa heeft gewoond. De Wirdumer boer Doeke Wijgers Hellema schrijft in 1841: *'Sinds mijne komst alhier, tot nu toe Acht en veertig jaren, zijn er opvolgende meer dan tien Plaatsen*

Wirdum in Friesland

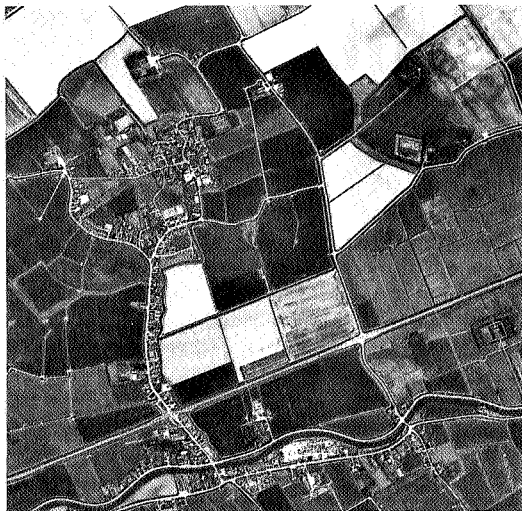
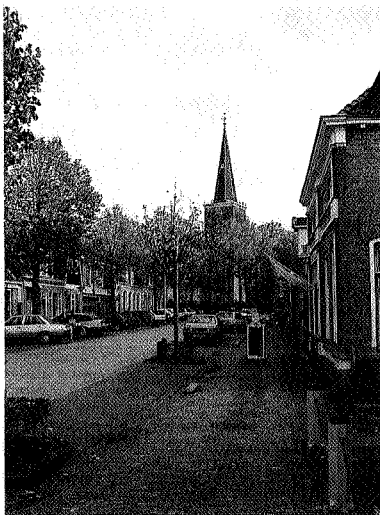

Topografische Dienst

(boerderijen) desgelijks gesloopt, waarvan de landen lossen landen geworden zijn, of bij andere plaatsen gelegen, daarmede vergroot, bij de zoodanig geval zeggen de inwoonders doorgaans: al weder een kostwinning weggeruimd, en inderdaad ook zoo, want de meervermogenen maken er gebruik van om, schoon een goed bestaan hebbende, hunne vermogens te vermeerderen, door den aankoop van meer land.'

De Sint Martinus kerk dateert uit de 13e eeuw en kende aanvankelijk twee torens. De bewoners hebben de bijnaam de torenvreters omdat de kerkvoogden in 1718 de ene toren lieten afbreken en de tufstenen verkocht om het tekort in de kas te dekken. Rond de hoogegelegen kerk en kerkhof staan hoge bomen. De oude bewoningsstructuur van het vroeger zo grote dorp is goed bewaard gebleven. Er stond zoals in zeer veel dorpen in Friesland een zuivelfabriek, die nu in gebruik is als loods voor tankauto's.

Grote Buorren

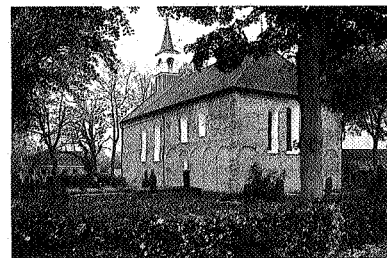
Wirdum in Groningen

Wirdum (Groningen)

Dit wierdedorpje met zo'n 400 inwoners ligt ten westen van Appingedam en is via de Wirdumermaar verbonden met het Damsterdiep. Wirdum bestaat uit een wierde met in de dorpskom nog twee andere terpen waarop de boerderijen Froma en Opterborg. De laatste behoorde oorspronkelijk aan het klooster Bloemhof te Wittewierum. Ook hier vinden we een handelsnederzetting. Langs het Damsterdiep liggen Wirdumerdraai, Eekwerderdraai en de zo juist gerestaureerde borg Rusthoven, één van de drie borgen die Wirdum heeft gekend. Johan Eeck, burgemeester van Groningen, liet in 1686 Rusthoven bouwen. Even verder op stond al het landgoed Ekenstein uit 1648, genoemd naar dezelfde familie Eeck. In 1765 komt Rusthoven in handen van de Groninger familie van zilversmeden en juristen Van Halsema. Frederik van Halsema was een bekend oudheidkundige. De familie heeft een kroniek geschreven, die begonnen is in Rusthoven. Het huis kwam daarna in handen van een steenfabrikant, die in 1804 een steenfabriek bouwde tussen Rusthoven en Ekenstein. De omgeving langs het Damsterdiep is daardoor afgeticheld. Het

Fromaweg loopt over de deels afgegraven terp

Romaanse kerk van het Groningse Wirdum

vaarwater was belangrijk voor de afvoer van de produkten en de aanvoer van turf. In 1868 werden hier voor het eerst machinaal stenen gebakken. Momenteel wordt er een ruilverkaveling uitgevoerd rond dit pittoreske dorpje. De terreur van tekentafel en graafmachine zorgt er hier voor dat rechte sloten om de honderd meter worden aangelegd. De radiaire structuur van de terp staat in schril contrast met de mechanische sloten. Bij de Fromaweg kan men zeer duidelijk zien hoe de wierde rond 1915 werd afgegraven. Die afgraving gebeurde met de schop. De grond werd via een lange rij kipkarretjes op rails, getrokken door paarden, getransporteerd naar de Wirdumermaar en vandaar per schip verder vervoerd naar de onvruchtbare zand- en veengebieden. Het afgraven van terpen is overigens een typische Friese en Groningse aangelegenheid; in Duitsland komt dat niet voor. Wirdum heeft prachtige oude middenstandhuisjes. De oude pastorie wordt nu gebruikt als dorpshuis en het oude Regthuis waar de heren van Wirdum recht spraken herbergt nu een restaurant. Het eenvoudige rechthoekige Romaanse

Prachtig boerderijtje in Groningse Wirdum

kerkje dateert uit het begin van de 13e eeuw. De zadeldaktoeren werd in 1878 afgebroken en vervangen door een kleine houten spits. In de kerk liggen de graven van de Heren van Wirdum. In de lange muur waren in de middeleeuwen aan beide kanten deuren. Aan de noordkant voor de mannen en aan de zuidkant voor de vrouwen.

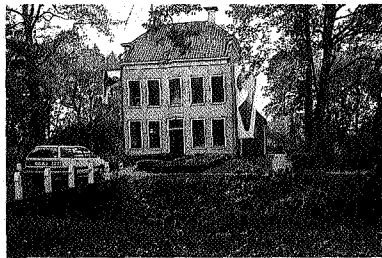
Begrafenissen namen de noorddeur, huwelijken de zuiddeur. Ze zijn dichtgemetseld maar nog zichtbaar. Men leefde toen dicht bij de zee en dat was het Noorden, dus gevaarlijk; de zuidkant betekende veiligheid en welvaart. Tegenover de kerk ligt de pastoriëtuin, maar sinds er geen dominee meer woont is het publiek groen geworden. Er zijn geen winkels en de school voor dit kinderrijke dorp staat tussen Garrelsweer en Wirdum.

Veeteelt was heel belangrijk tot ver in de 18e eeuw. Het dorp heeft daarna drie keer een agrarische omwenteling meegemaakt. De eerste na 1770 toen de akkerbouw sterk toenam en men meer landarbeiders tewerk stelde. In 1854 meldt Van Halsema: 'De huizen werden opgeknapt, de landen beter bewerkt, bijzonder de landen tusschen het Damsterdiep en de zo-

Kerk van Wirdum Oost-Friesland

foto's Jan Abrahamse

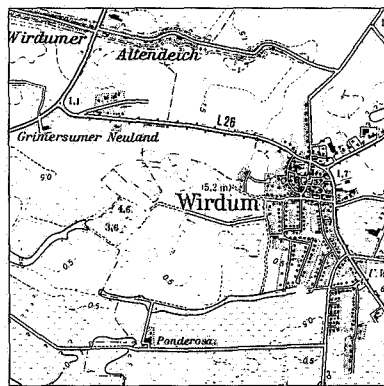
Borg Rusthoven

merdyken, alwaar men klei ontdekt had, die uitmuntend vruchtbaar was, waardoor die lage en geringe, moerige landen ongemeen beste vruchten voortbrengen, zoodat die met klei toegemaakte landen tegen de beste landen van het hogeland geschat konden worden en zeer vele vruchten droegen enige jaren, doch bijzonder dit jaar. Zoo ging het den landbouwer zeer wel.' De tweede omwenteling was na de landbouwkrisis van 1880, toen de eerste mechanisatie inzette en men meer tarwe ging verbouwen. De laatste 30 jaar zijn de boeren het weer zonder landarbeiders gaan stellen en werden poot- en konsumptieaardappelen het hoofdgewas. De grote boerderijen hebben het dorp zijn typische structuur gegeven.

Wirdum (Krummhörn)

Via de Loppersummerweg rijdt men vanaf Emden Wirdum binnen. Vlak voor het bijna 1000 inwoners

Wirdum in Oost-Friesland

tellende dorp staat een grote boerderij Aland, genoemd naar het gelijknamige klooster. Rondom de terp staan grote veeboerderijen. Ze lijken op het Oldambster type. In Nederland werden er in de bloeitijd villa's voor de boerderij gezet, hier lijkt het of er grote blokkendozen voor zijn geplaatst. Op de terp vinden we ook boerenbedrijven. De huizen rond de kerk zijn in een kring tegen het kerkhof gebouwd. De kerktoren staat los van het schip. Otto Knottnerus ontdekt voor de toren een grafzerk die als stoepsteen gebruikt wordt en waarop de naam Knottnerus voorkomt. Geen toeval volgens Otto, voorouders van hem waren dominee in naburige dorpen. Het interieur van het kerkje is gerestaureerd en in heldere grijs-blauwe kleuren geschilderd. Op de witte preekstoel staat met gouden letters een Nederlandse tekst. Het calvinisme heeft gezorgd dat de Oostfriezen hun eigen karakter hebben willen benadrukken evenals hun vrijheid en hun welvaart. Het gebied kende een eilandmentaliteit. Duitsland is jarenlang het buitenland geweest. Cultureel behoorde het gebied tot Nederland. Je vindt hier nog dingen die in Groningen al lang verdwenen zijn, zoals de manier van praten en kleden. Er wordt nog veel dialect gesproken. De terpdorpjes lijken veel op Noord-Groningen, maar de huizen, het dialect en de landbouwmethodes lijken meer op het Oldambt. De ontwikkeling van Oost-Friesland heeft jaren stil gestaan. Pas de komst van de vluchtelingen uit Oost Duitsland na de Tweede Wereldoorlog heeft voor een verandering gezorgd. Veel huizen worden gerestaureerd: de rode of grijze baksteentjes worden om de bestaande muren

Een gevelsteen uit een boerderij 1793 is nu geplaatst op een huis in Wirdum. De vertaling luidt: wie ons haat, die haat ons maar, wie ons benijdt, benijdt ons maar, als God ons grunt moet elk het wel goed vinden.

